

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

**УКРАЇНА ПІД ЧАС
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
2014-2023 рр.:
ГЕНЕЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ
КРИЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Монографія

За загальною редакцією
кандидата військових наук, старшого наукового співробітника
заступника начальника Військового інституту
Бориса ПОПКОВА

доктора юридичних наук, професора
Сергія ПЕСТКОВА

Київ
Видавництво Ліра-К
2023

УДК 94(477)"2014/2023":[355.48:316.64(=161.2)](02)
У45

*Рекомендовано до друку Вченою радою Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 12 від 15 червня 2023 року).*

Рецензенти:

Ярослав ЖУРАВЕЛЬ доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Академії праці, соціальних відносин і туризму;

Володимир МІЛЬЧЕВ доктор історичних наук, професор, професор кафедри джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету;

Ольга ЧЕРВЯКОВА доктор наук з державного управління, професор, проректор з науково-навчальної роботи ТОВ «Заклад вищої освіти Східно-європейський слов'янський університет».

Автори:

Вановська І.М., Джус О.А., Іляшко О.О., Копотун І.М., Коропатнік І.М., Первак І.О., Петков С. В, Попков Б.О., Скрябін О.Л., Стецюк С. П., Скриньковський Р.М., Сопільник Л.І., Трубочанінов М.А., Хан Є.В., Шемчук В.В.

У45 **Україна під час російсько-української війни 2014-2023 рр.:** генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень : монографія. // За заг. ред. Б. Попкова, С. Петкова. Київ : Видавництво Ліра-К. 2023. 272 с.
ISBN 978-617-520-545-7

В Україні протягом останніх десятиліть сформовані потужні наукові школи історії, права, соціології, психології, філології, педагогіки. Хто як не вчені, які присвятили роки свого життя вивченню проблематики становлення та реформування держав, державних інститутів, механізмів правового впливу на процеси, що відбуваються у суспільстві, мають дати відповідь на головне питання, яке стоїть нині перед українським і світовим суспільством: Як стабілізувати суспільно-політичну ситуацію яка склалась в північно-східній частині Євразійського континенту? Бо Світу потрібно вирішити глобальну проблему приведення в адекватний стан Російську Федерацію, її політичних лідерів і громадян, які вважають себе вправі нищити інших на угоду своїм ідеологічним штампам.

Колективна монографія містить творчий доробок вчених різних галузей науки, стане в нагоді всім хто вивчає проблематику рашизму, гібридних війн, протидію зовнішній військовій агресії та тероризму.

УДК 94(477)"2014/2023":[355.48:316.64(=161.2)](02)

ISBN 978-617-520-545-7

© Колектив авторів, 2023

© Видавництво Ліра-К, 2023

Це видання присвячене воїнам Збройних Сил України, які виконують священну місію – героїчно боронять Вітчизну від рашистських загарбників. Під час російсько-української війни відважні військові захищають європейську цивілізацію від хвилі варварства і жорстокості, демонструючи світові непохитну стійкість та самопожертву в обороні, неймовірну доблесть і відвагу під час наступу, вражаючи своєю професійністю та умінням в користуванні сучасною зброєю і технікою.

Складний і звитяжний історичний шлях, яким пройшли українці, гідний великого європейського народу. Війна не повинна залишитись у спадок прийдешнім поколінням. Подвиги героїв, які є взірцем виконання військового та громадянського обов'язку, вписані кров'ю в літопис боротьби українського народу за незалежність, завжди будуть нагадувати нащадкам, якою ціною дістається свобода, як здобувається право бути вільною, самодостатньою нацією.

Слава Україні! Героям слава!

Авторський колектив

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.

Світовий вимір боротьби за демократичний вектор розвитку..... 6

РОЗДІЛ I. Російсько-українська війна: військово-політичний вимір..... 12

§ 1.1. Застосування Збройних Сил України в різних періодах антитерористичної операції на Сході України (2014–2018 рр.) 16

§ 1.2. Стійкість українського народу щодо агресії РФ в умовах мінливого безпекового середовища (на матеріалах подій 2014-2023 рр.) 24

§ 1.3. Збройна агресія, як міжнародний злочин проти миру й безпеки людства: історичний вимір..... 35

РОЗДІЛ II. Трансформація українського суспільства та відновлення історичної пам'яті в умовах війни..... 65

§ 2.1. Національно-патріотична ідея в розбудові Збройних Сил України 68

§ 2.2. Трансформація воєнної історії та відновлення історичної пам'яті в умовах протидії інформаційній експансії..... 81

§ 2.3. Рашизм як різновид неонацизму, шовінізму та ксенофобії в сучасній Російській Федерації..... 89

РОЗДІЛ III. Національна безпека України в умовах глобалізації 102

§ 3.1. Державне управління безпеки України 105

§ 3.2. Загрози системі державного управління у сфері національної безпеки України..... 115

§ 3.3. Прогнозування безпеки України на основі глобальних тенденцій розвитку міжнародної обстановки..... 126

РОЗДІЛ IV. Інформаційна безпека в умовах військової агресії.....	137
§ 4.1. Інформаційна безпека держави та інформаційна війна	140
§ 4.2. Концептуальні основи ведення інформаційної війни в сучасних умовах збройної агресії РФ проти України	161
§ 4.3. Професійне вигорання у соціальних працівників та у кризових психологів під час війни	173
РОЗДІЛ V. Трансформація функцій Міністерства оборони України в умовах євроатлантичної інтеграції.....	182
§ 5.1. Організаційна функція як основа організаційної структури управління Міністерства оборони України.....	185
§ 5.2. Функції планування, нормативного регулювання та стратегічних комунікацій в умовах євроатлантичної інтеграції.....	197
§ 5.3. Функція контролю в системі інспекційних заходів в Міністерстві оборони України.....	212
ПІСЛЯМОВА. Демілітаризація і денацифікації РФ – основа оновлення і вдосконалення Світової Цивілізації.....	233
ЛІТЕРАТУРА.....	237
ДОДАТКИ.....	260
<i>Додаток 1. Умовні позначення та скорочення.....</i>	<i>260</i>
<i>Додаток 2. Структура апарату Міністерства оборони України (у відповідності до наказу Міноборони від 22.09.2020 р. № 346, зі змінами).....</i>	<i>263</i>
<i>Додаток 3. Перелік безпосередньо підпорядкованих Міністерству оборони України військових формувань, органів військового управління, військових частин, вищих військових навчальних закладів та установ (у відповідності до наказу Міноборони від 22.09.2020 р. № 346, зі змінами).....</i>	<i>264</i>
<i>Додаток 4. Структура суб'єктів стратегічних комунікацій у системі Міністерства оборони України в розрізі їх компетенції у цій сфері.....</i>	<i>265</i>
АВТОРИ.....	267

ПЕРЕДМОВА

Світовий вимір боротьби за демократичний вектор розвитку

*«Не можна домовлятися про мир
із тими, хто прийшов тебе вбивати».*
Голда МЕІР

Із проголошенням незалежності на території Української держави залишались військові угруповання колишнього Радянського Союзу, а потім його правонаступниці Російської Федерації. Розгалужена агентурна сітка КДБ, надалі її правонаступниця ФСБ, здійснювала підривну діяльність проти України. Неодноразові спроби захопити Кримський півострів, економічні та інформаційні диверсії, створення антидержавницьких партій і рухів призвели до Революції гідності. Український народ, який ніколи не терпів насилля і диктатуру, повстав проти корумпованих чиновників і політиків – ставлеників Кремля.

Однак агентурна мережа по всій країні спробувала насильницьким шляхом повалити обрану відповідно до Конституції України владу. Завдяки підтримці підрозділів армії РФ заколотникам це вдалось здійснити в Автономній Республіці Крим і деяких районах Донецької та Луганської областей. У цих регіонах до влади прийшли лідери кримінальних терористичних угруповань. Під виглядом розбудови незалежних державних утворень на захоплених територіях було створено плацдарми для подальшого нападу на Україну.

Території Кримського півострова, Донеччини, Луганщини та Республіки Білорусь стали базами для нагромадження сил і засо-

бів з метою атаки на мирні українські міста і села. Рекрути цих територій поповнили шеренги незаконних збройних формувань, що беруть участь у «спеціальній військовій операції» в Україні. Наразі РФ перетворилась на державу, яка є спонсором і базою для терористичних угруповань, члени яких проводять акції на території Незалежної України, Сакартвело (Республіки Грузія), Республіки Молдова, Сирії та інших країнах. На теренах України, використовуючи артилерію, авіацію і флот, армією агресора здійснено комплекс заходів, визнаних світовим співтовариством геноцидом проти мирних громадян, воєнними злочинами проти людства.

Московські ідеологи століттями плекали політичну концепцію «Москва – Третій Рим», яка поступово переросла в ідеологію «руського мира». Захоплення територій сусідніх народів, постійні війни – невід’ємна складова зовнішньої політики московитів¹. Верхівка суспільства у внутрішній політиці використовувала опричників, а надалі чорносотенні угруповання та спецпризначенців для геноциду проти населення, особливо проти тих, хто спілкується іншою мовою та сповідує інші релігійні погляди. Суверенні народи: кримські татари, українці, євреї, німці, чеченці, греки, болгары зазнали Голодомору, репресій, депортацій.

Світова спільнота розуміє та підтримує Україну в її боротьбі проти російської агресії. Наочно бачимо, що вже відбувся перелом у свідомості і політиків, і громадян країн колишнього соціалістичного табору². Розуміння справжньої імперської суті

¹ Наприклад, нині політичні діячі Республіки Болгарія, так само як і інші лідери демократичного світу, зазнають шаленого тиску від агентів російської шпигунської мережі. Республіка Болгарія прийняла рішення вислати з країни 70 працівників посольства РФ у Софії. А від початку вторгнення РФ на територію України держави-партнери видворили 443 співробітника російських дипломатичних установ.

² Всі питання щодо виплати заробітної плати будь-яким категоріям громадян, мають бути закріплені у Кодексі законів про працю України, а всі соціальні гарантії будь-яким категоріям громадян мають бути викладені у Соціальному кодексі України. При цьому всілякі підзаконні акти: інструкції, постанови, накази тощо мають бути скасовані. Таким чином українське суспільство відійде від підходів радянської командно-адміністративної системи в якій всі питання вирішувались

кремлівської камарильї поступово витісняє міфи про «братство слов'ян», «захист православних цінностей», якими прикрито бажання московитів поневолити та знищити цивілізаційні здобутки, надбання демократії, вільних економічних відносин.

Сергій Лавров, російський пропагандист і міністр закордонних справ Російської Федерації, в інтерв'ю журналісту «Бі-бі-сі» Стіву Розенбергу вміло уникнув прямої відповіді на пряме запитання про долю двох українських військових британського походження, яких планують стратити на територіях, підконтрольних російським терористичним угрупованням. *«Вы знаете, мы не вторгались в Украину. Мы объявили специальную военную операцию, когда у нас уже не осталось никакого способа объяснить Западу, что он занимается преступной деятельностью, втягивая Украину в НАТО»*, – заявив Лавров. Так само політик не зміг пояснити причин вторгнення військового контингенту в Україну. Журналіст наголосив, що в рік, за даними терористичних угруповань, на території самопроголошених республік у результаті військових дій гинуло менше десяти цивільних, натомість нині в результаті російської військової спецоперації гинуть тисячі мирних громадян. На це міністр відповів, що спеціальна воєнна операція розпочалась внаслідок постійного утиску російськомовних громадян в Україні, що відобразилось у скасуванні закону, який надавав широкі права у використанні російської мови, а також через розширення впливу НАТО.

Слухаючи матеріали, вже вкотре пересвідчуємось у важливості вивчення та донесення до широкого загалу питань етнодержавознавства. Вкотре доводиться констатувати, що на цьому інформаційному фронті московська концепція міцно тримає позиції. Стів Розенберг, ніяково уникнув головного: Володимир Путін, як закомплексований бандит із пітерського підворіття, причиною нападу назвав необхідність бити першим. *«Ленинградская улица*

чиновником-бюрократам, який міг оперувати декларативними і неконкретними нормами як йому заманеться, та наблизимось до справедливої держави в якій на сторожі прав і інтересів громадян стоїть закон.

научила меня правилу: если драка неизбежна, бить надо первым». Об'єкт нападу ним був обраний через переконаність в тому, що український народ має бути частиною «руського мира». Він вважав, що українці не зможуть чинити опір агресії. «*Нравится не нравится – терпи, моя красавица*» – так привселюдно висловлювався російський лідер щодо нав'язаного перемир'я після захоплення Кримського півострову і частин Луганської і Донецької областей. Своїми висловлюваннями він вкотре підтвердив людиноненавистницьку сутність терористичного кремлівського режиму. 25 лютого 2022 року Рада Європи зупинила членство РФ в Комітеті міністрів і ПАРС через повномасштабне вторгнення російської армії до території України. РФ була виключена з Ради Європи 16 березня 2022 року через повномасштабне вторгнення в Україну. У відповідь Москва вирішила не виконувати рішення ЄСПЛ, винесені після цієї дати і офіційно перестала бути країною – учасницею Європейської конвенції з прав людини.

Переглядаючи записи інтерв'ю зроблені закордонними журналістами з так званою правлячою елітою РФ та перчитуючи аналітичні статті закордонних науковців, щодо історичного розвитку Московії складається враження, що вони не усвідомлюють, правду яка лежить на поверхні – правителі Кремля є бандитським угрупованням, яке корупційним шляхом проникло і захопило владу в країні та створивши ілюзію функціонування державних інститутів, суто рекетирськими методами підім'яло під себе фінансово-економічну систему країни. Кремлівська хунта послідовно нищить справжню культуру народів Російської Федерації, свого часу підкорених правителями Московії (мається на увазі культура етносів чуді, іжори, весі, печори, перм'яків, мешчери). А також проводить асиміляцію народів Поволжя, Кавказу і Сибіру. На сьогодні російське угруповання, що налічує «вагнерівців», «кадірівців», «бурятів», так званих «вірних козаків» та інших воєнізованих груп, незаконно перетнули кордони України з метою знищення україн-

ської культури¹. Однак варто пам'ятати, що носієм культури, мови і освіти – цивілізації, є людина. Тому терористи з таким запалом нищать храми, палаци культури, школи, бібліотеки, дитячі садочки, університети. А передусім винищують людей – носіїв культури і цивілізаційних надбань людства, незалежно від їх етнічної приналежності, звісно насамперед російськомовних, через небезпеку, яку вони становлять для покірних кремлівській владі громадян РФ. Наголосимо, російські найманці нищать все що пов'язано з демократичним вибором українського народу, передусім самих українців, але найперше непокірних мешканців Донеччини та Луганщини: маріупольців, сіверсько-донеччан, донеччан і луганчан, які переселились у 2014 році до Ірпеня, Гостомеля і Бучі та інших міст і містечок вільної країни.

Щоб зупинити брехню, яка постійно лунає з пропагандистських рупорів держави-агресора, та висвітлити правдиві сторінки історії української держави, потрібна спільна праця політиків і вчених. Має проводитись роз'яснювальна робота з громадянами не лише за допомогою мас-медіа. Потрібно відродити діяльність товариства «Знання», збільшити державну підтримку книговидання тощо. І, звісно, шкільний вчитель, вихователька в дитячому садочку, лікар в поліклініці і, звісно, військовий повинні отримувати гідну заробітню плату і мати соціальні гарантії такі самі, як у суддів, державних службовців і народних депутатів². Як тут не згадати слова видатної киянки, прем'єр-міністра

¹ Кожен, хто віддає і виконує злочинні накази, є злочинцем, який буде покараний відповідно до міжнародних правових актів.

² Всі питання щодо виплати заробітної плати будь-яким категоріям громадян, мають бути закріплені у Кодексі законів про працю України, а всі соціальні гарантії будь-яким категоріям громадян мають бути викладені у Соціальному кодексі України. При цьому всілякі підзаконні акти: інструкції, постанови, на-кази тощо мають бути скасовані. Таким чином українське суспільство відійде від підходів радянської командно-адміністративної системи в якій всі питання вирішувались чиновником-бюрократом, який міг оперувати декларативними і неконкретними нормами як йому заманеться, та наблизимось до справедливої держави в якій на сторожі прав і інтересів громадян стоїть закон.

Ізраїлю Голди Меїр: *«Якщо ви хочете побудувати ту країну, куди повертатимуться її сини та дочки, якщо ви хочете побудувати країну, звідки їхати будуть лише в сезон відпусток, якщо ви хочете побудувати країну, яка не матиме почуття страху за майбутнє, то зробіть лише два кроки: по-перше, порівняйте корупцію до зради Вітчизни, а корупціонерів до зрадників, аж до сьомого коліна; по-друге, зробіть три професії найоплачуванішими та шанованішими. Це – військові, вчителі та лікарі. І найголовніше – працюйте, працюйте і працюйте, бо ніхто, крім вас, не захистить вас, ніхто не нагодує вас, крім вас самих, і ваша країна потрібна тільки вам і більше нікому. Коли це стане не просто словами і простим гаслом, а стане образом вашого життя, значить, ви досягли свого...»*. Рівність перед законом, відповідальність держави перед суспільством – основа цивілізаційного розвитку, бо Україна – частина європейської цивілізації.

РОЗДІЛ I

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР

- § 1.1. Застосування Збройних Сил України в різних періодах антитерористичної операції на Сході України (2014–2018 рр.).
- § 1.2. Стійкість українського народу щодо агресії РФ в умовах мінливого безпекового середовища (на матеріалах подій 2014-2023 рр.).
- § 1.3. Зарубіжний досвід правового регулювання тимчасово окупованих та анексованих територій.

У 2014 р. РФ анексувала Крим та розпочала збройну воєнну агресію на сході нашої держави. Довгі роки військово-політичного протистояння стали своєрідним прологом і перехідним періодом до повномасштабної російсько-української війни, що розпочалася у лютому 2022 р. як найбільшої кризи світоустрою від часів руйнації СРСР.

Неоімперський проєкт путінського режиму, скерований на знищення України як незалежної держави, де-факто проголосив тотальний і остаточний демонтаж нинішнього світового порядку, зокрема він вирізняється повним ігноруванням усталених правових засад і міжнародних норм. Україна опинилася в епіцентрі тектонічних соціокультурних розломів сучасного глобального світу. Постає кризова й екстремальна геополітична реальність, яка лише окреслює загальну конфігурацію формування новітньої історичної доби як для України, так і світу.

Російсько-українська війна стала наріжною проблемою як української, так і глобальної сучасності, котра потребує розгорнутого аналізу, оперативного реагування та концептуального осмислення. Війна загострила й актуалізувала потреби у всебічному студіюванні та представленні місця, ролі, можливостей і перспектив України у добу її доленосної боротьби за незалежність. Таким чином, окреслився великий, складний і різномірний комплекс проблем, пов'язаних із дослідженням та вивченням саме воєнно-політичних аспектів російсько-української війни. Ця проблематика вимагає масштабного цільового розроблення, передусім задля означення як сучасних тенденцій, так і найближчого й віддаленого горизонту перспектив і очікувань. Потреба в таких дослідженнях умотивована необхідністю розроблення системних засад державної політики у критичних, жорстких і динамічних умовах нинішньої війни, передусім у царині соціогуманітаристики, зорієнтованої на вивчення як усього спектра військово-політичних викликів, ризиків, суперечностей, контекстів і проблем, так і для протидії масштабним руйнівним заходам і ворожим кампаніям, інспірованим путінським режимом проти України. Передусім ідеться про цілу низку проблемних сегментів і дисциплінарних

сфер: російсько-українська війна згенерувала кардинальну зміну геополітичної картини сучасності, що нині оцінюється у катастрофічному діапазоні можливостей: від конституювання нової залізної зависи та біполярної конфігурації світу до швидкоплинного ядерного апокаліпсису й Третьої світової війни включно. Проблеми, суперечності і виклики, кинуті національній і міжнародній безпеці, здобули найвищий пріоритет у світі і потребують нагального вивчення, передусім у світлі українських перспектив і національно-державних інтересів. Найбільша гуманітарна катастрофа в Європі після Другої світової війни спричинила до величезної хвилі переміщених осіб – українських біженців, які представляють мільйони персональних, групових і колективних драм і трагедій, зокрема відображають страшні травматичні враження, спричинені війною. Проблеми сучасної гуманітарної катастрофи і травматичного ефекту війни потребують широкого міждисциплінарного розроблення, насамперед із соціологічної, політологічної, психологічної, загальногуманітарної перспективи й низки інших ракурсів. Підступна й цинічна російська агресія продемонструвала незвичайну єдність і консолідацію громадянського суспільства в Україні, зокрема піднесла волонтерство до масштабу загальнонаціонального феномену, котрий став однією з базових складових успішного спротиву військово-політичній армادі путінської Росії.

Успішний спротив Збройних сил України і всього українського народу військовій потузі Москви згенерував кардинальну зміну щодо українців у всьому світі. Сьогодні сприймання України і українців на міжнародній авансені є винятково динамічним, розмаїтим й оптимістичним. Заразом позитивний імідж України у світі став запорукою для різноманітних форм її підтримки та санкційного тиску на путінський режим. Це відкриває незвичайний горизонт можливостей і перспектив для нашої інтеграції до європейської та світової спільноти, передусім Європейського Союзу та НАТО. Також дуже важливими є практики і студії, пов'язані із фіксацією і документуванням різноманітних злочинів російської окупаційної армії супроти України й українців, їх систематизація, оцінка наслідків, збитків і втрат, зокрема у царині

національної культурної спадщини. Ідеологічне освячення повномасштабного російського військового вторгнення до України з ретроспективних й квазіісторичних позицій вимагає вивчення інформаційної та медійної політики путінського режиму як невідмінної складової неоімперського проєкту сучасної Російської Федерації, котрий є руйнівним для України і всього світу. Насамперед потребують деконструкції відомі російські історичні наративи, котрі спотворюють дійсність, висвітлюючи творення конфігурації світового устрою після Другої світової війни, місця та ролі радянської України тощо. Військово-політична реальність в Україні спричинила до стрімкого розширення надзвичайних і оперативних державних, політичних, адміністративних, правових рішень, які заслуговують на всебічне студіювання, пояснення й оцінку. Зокрема, потребує аналізу як їхній вплив на повсякденне життя українських громадян, так і їхньої ролі в успішній організації національного супротиву російській військовій агресії. Політичні практики та стратегії доби російсько-української війни стали важливими елементами в організації національного спротиву, консолідації та мобілізації громадянського суспільства. Вони заслуговують на пильне вивчення й систематизацію у світлі актуальних викликів, завдань, потреб і проблем українського соціуму під час війни за незалежність.

Таким чином, на початку 2022 р. постала новітня, а у багатьох аспектах і сенсах – зовсім інша конфігурація викликів, інтересів і потреб, які висунули й актуалізували окреслений вище комплекс проблем, пов'язаних із російсько-українською війною. Без систематичного розроблення та ґрунтового осмислення цього комплексу проблем неможливо окреслити й запропонувати оптимальні засади державної політики в освітній, інформаційній, медійній, культурній та інших площинах, виробити дієві й адекватні заходи із захисту культурного, освітнього, інформаційного просторів України, визначити базові пріоритети та напрями у соціогуманітарних сферах в умовах національно-визвольної війни України проти російських загарбників вже у XXI столітті.